

FIGYELŐ

IRODALMUNK KÉRDÉSEI

Irodalmi életünk most van kialakulóban és ha az 1948-al párosítjuk, akkor az évszám nem csupán jelentős határkövet állít, hanem haladó szellemünknek újabb lendületet is kölcsönöz *éppen a haladás százéves távlata*. Nem véletlen, hogy a beérés, a szépirok egymásutáni jelentkezése erre az esztendőre esett, mert a dolgok rendje és maga a fejlődés is így hozta magával. A siettetés — mert siettető hangok gyakran hallatszottak — csak kárára ment volna az ügynek, hisz jól tudjuk, a távlatnélküliség csak nyers anyagot hord föl, sem a tartalmát nem tudja megtisztítani a salaktól, sem a formának nem tudja megtalálni a megfelelő művészi eszközeit. Az meg éppenséggel úttévesztést jelentett volna, ha az író az »almanachosok« régi cugoscipőjében indul neki az útnak és a régi, idejétmúlt ócska képkeretbe akarja belégyömöszölni új távlatokkal és színekkel telített napjaink életét.

Három esztendő munkája, távlata és készülődése kellett ahhoz, hogy a jugoszláviai magyar író hozzáláthasson a műhelyrendezéshez, szedelőzködjön, s induljon a maga problémáinak feltárása felé. Három esztendő távlata már biztosíthatja lépteit: van honnan kimúlnia és ha egyelőre többet nem is, de az irányt fölismerhette: van hova tartania.

Indulnia kell, mert a társadalom, az élet a fejlődés minden vonatkozásában tovább mozdul, akár vele, akár nélküle — tovább megy.

Igy mozdult, így fejlődött tovább a vajdasági vagy jugoszláviai magyar irodalom is. Ideológiai szempontok leszögezésére már nincs szükség, hiszen ami a múltban a közönytől szétmálló bizonytalanság volt s annyiféle állította vagy annyiféle képpen formálta az író arcát, ahány féle osztályt vagy társadalmi, politikai csoportosulást képviselt a tekintéllyel összehozott írók köre, azt ma már nem találhatjuk. Az elkalandozás, a tőlünk idegen eszmékhez való elszegődés vagy a problémák közepette való problémátlanság ma már nem lehet melegágya az irodalomnak, de a »regionális szellem« sem, mert a haladás szelleme egyetemes irodalmat tanít, amely nemzeti formába öltözik és tartalmát a szocializmus tölti meg. Ha most sommás képet akarunk és röpke visszapaillantásban idézzük a múltat, akkor a letűnt évtizedek »locale cou-

leur« je szépielkeknek való füves kertecske maradt csupán, ahonnan az irodalom művelői és szerelmesei *belépnek az életbe* s palettájukból most már az élet tiszta, valóságos színeit adják és nem annak furcsa, olykor misztikus, olykor meg a valóságtól elvonatkoztatott, hazug képeit. Hiszen a múlt irodalmának életkérdéseire éppen ezeknek a tévelygéseknek a fölismerése adhat ma feleletet.

Közel két évtizeden keresztül küszködött a vajdasági magyar író a »táj közönyével«, majd minden ideje az »ugartörésben« telt el s úgy-szólván egyetlen ugart sem sikerült föltörnnie. Folyóírata, könyve visszhangtalan maradt, mert az a pár példány, amit csupa dívatból és udvariasságból a lateinerek összevásároltak, *mindmáig* fölvágtatlanul porosodnak a könyvespolcokon, ha ugyan nem hullottak mündjárt a papírkosárba. A folyóirat- és a könyvvásárlók száma a vajdasági termés tekintetében alig két-háromszázra tehető s ezek sem voltak olvasók, mert az írók műveit csupán írotársaik olvasták el: *egymásnak* írtak, ha kedvüket nem szegték s az irodalmi élet így a tájszínezet kutatásában sem jutott tovább az önmagába visszatérő vonalnál.

Az öncélú irodalom művelése idején — bár volt író és irodalmi lap is elég — az új olvasóközönségre senki sem gondolt. A polgári olvasóréteg a filléres rémregényeket és a bestsellereket olvasta, s a nép, amelynek megszervezése éppen a vajdasági magyar íróra várt, olvasmány, könyv és újság nélkül élte mindennapjait. Az irodalom témaköréből nem maradt ki a nép, mert egy-két komolyhangú írás mellett a legkacagtatóbb elbeszéléseket és jeleneteket a parasztokról írták, de az irodalom nem neki íródott és nem is jutott el hozzá. Kevés olyan munkást és parasztot láttunk, aki olvasta a KALANGYÁT, de az intellektuel olvasók száma sem igen haladta meg a munkatársakét.

Az örökség nem nagy: annyira jó, hogy a bírálóat éles képet adjon a műtről és mindeme törekvések mellett megfelelően értékelni tudja a szépirodalmi törekvésnek azt a határozott vonalát, melyet a régi HÍD adott egy-két versben, novellában, karcolatban és irodalmi kritikában. A párhuzam említésekor memcsak a határozott ideológiai egységre gondolunk, hanem arra is, amit az írók ebből az egységes szemléletből kiindulva adtak és alkottak megteremtve egy új, nagy korszak irodalmi életének bölcsőjét.

*

A folyóirat a gyűjtőhely: ide csoportosulnak ma az írók és itt vetődnek föl a mi irodalmi életünk legidősebb kérdései és. Egy írói értekezlet, néhány irodalmi est és könyvkiadásunk kétévű mérlege elég alkalmat és adatot hordott össze ahhoz, hogy a kérdések kellő megvilágításba kerüljenek és hozzáférhetővé váljanak memcsak az író, de az olvasó számára is.

Nem elvonatkoztatott formakérdések megvitatásáról van itt szó, mert ennek taglalása nem vinne bennünket messzire s csak arra lenne jó, hogy elterelje a figyelmet a legfontosabb mondanivalókról és bele- vigyen bennünket olyan kérdések taglalásába, amelyek végső fokon a munkában érő író műhelykérdései. A formát — ha hivatott — majd csak kitermi magának, mint a kagyló a gyöngyszemet s arra valóak a nagymesterek írásai is, hogy tanítsanak, — sokkal fontosabb itt ezen a ponton és ezen a helyen, a mai Vajdaságban és a mai Jugoszláviában az írói *szerep* és *főladat megjelölése*. Mert fejlődésünk nagy lendületében látjuk és érezzük, hogy a mi irodalmunk, ennek a fejlődésbe futó

lomha mezőgazdasági vidéknek az irodalma soha annyit nem adhatott az egyetemes magyar irodalomnak, mint éppen ma.

Az író szerepe ma a tanítóé, a kritikúsé.

Ellentétben a letűnt idők irodalmával és irodalmáraival — az új szellem nem erőszakolja a zajos sikereket, tervszerű munkájában évszázadokra épít. Mindig mélyre nyúl, a dolgozók fölfelé emelkedő tömegeihez, hogy onnan mélyen magának mondanivalót s közöttük találja meg olvasóját. Ezért az írónak — ha a multba nyúl vissza — nem az a feladata és nem csupán az, hogy megállapítsa egy rendszer avultságát, hanem hogy rámutasson az avultság mélyenfekvő okaira. Éppen az annyiszor alábecsült tömegek értelmi képessége az, amely a dolgok mögött a mozgató rúgókat, az okokat keresi és nem elégszik meg egy hulló világ puszta ábrázolásával. Az író, de az olvasója sem a kívülről nézett világképpel áll szemben, hanem a belülről élt világgal: a magunk világgal.

Az alkotói tevékenységet nem lehet és nem szabad elválasztani a mindennapi élettől, hisz innen erednek írónk *témakör*ei, innen kapják az élményt, a lendítést és az erőt újabb és mindegyre újabb alkotásokhoz.

Az igazi író, aki tisztában van szerepével és érzi vállain a korszabta feladatot súlyát, megtalálhatja a maga témaköreit s ebben — ha valóban belülről élt világot rajzol — megtalálhatja és meg is találja a kifejezési szabadság *teljességét* is. Mert a folyton változó és folyton alakuló életben *minden* átalakul és *minden* ujjászülettek. Nemcsak a termőterület a földreform és a szövetkezés nyomán, nemcsak a falu és a város arca az új gazdasági rendszer hatása alatt, hanem ugyanakkor maga az *ember* is. Ennek az átalakulása, fejlődése a legösszetettebb és a belső vizsgálódásnak e nagy kor rögzítésében éppen az emberre kell irányulnia. Az *emberben végbemenő változáson keresztül* kell az írónak bemutatni mai életünk nagy művét s nem a rajta kívüli zajló hétköznapi cselekmény elbeszélésével.

A világirodalom történetében kevés olyan korszak adódott, amelyben az író szemtanúja lehetett a társadalmat és a történelmet formáló erőeknek. Ez a mi korunk: az író szemtől szemben áll a gigantikus erővel, csak a fények közelsége elvakította szemét, nem látja az igazi körvonalakat, vakon vagy káprázó szemekkel tapogat és a lényeg, a történelmet formáló tartalom helyett csupán a külszint érzi meg — és még mindig tévován — ezt gyurja bele nehezen készülő művébe.

Föl kell vágni az alkotó nyelvét, föl kell szabadítani a bizonytalanság kötöttsége alól még akkor is, ha tollára éppen fejlődő életünk hibái, gyengeségei akadnak. Ha az író nemcsak regisztrál, mint ahogy azt több kevesebb kárörvendéssel a kívülálló és multját sirató teszi, hanem alkot, a kulturális értékek megújításán dolgozik a művészi ábrázolás szent tüzével, akkor nem elégszik meg a hibák, gyengeségek fölvezolásával, a bukdácsolás drámai érzékeltetésével, hanem madáchii merészséggel tovább lép és minden tehetségét, ábrázoló készségét arra összpontosítja, hogy *változtasson* rajta. A bukdácsoló emberben tapogassa ki a holnap hőst, (de nem dicsőítő harsomával, mert az ilyen mesterkelt műdalnak sehol nincs hitele, a haladók sorában meg éppen süket fülekre talál, ha az erőltettség érzik rajta) új arok, új típusok megfogalmazásával érzékeltesse azt, hogy a ma még nyers erőből miként bontakozik ki, talán holnap, az új élet arca.

Ismét a témakörök szegénysége bukkan előnk. Napjaink pergése mint egy hatalmas folyam hömpölyög s viszi magával az írói témák

ezreit és szinte sajnó sebet üt a kérdés: mit fogtak ki eddig íróink? A földreform, az államosítás, a földmégmunkáló szövetkezet, — már meg is állhatunk, mert tovább nem igen terjed íróink élményanyaga. Az élménygyűjtés hiányzik vagy nem tudják fölmérni a földreform és a terv között lezajlott eseményeket? Nálunk a fölszabadulás élménye sem öltött még művészi normát, de ha az írásokban leginkább a föld és a táj mondanivalói tükröződnek is, hát e téren mit adott a jugoszláviai magyar író?...

A legtöbb verset és a legtöbb novellát a paraszti élet sugalmazza, de a legtöbb írásból még ma is a romantikus parasztszemlélet árad s ebben megfeneklik az író szándéka is. Nem látja vagy nem akarja látni, hogy a csöndes falvak, tanyák és szállások zárt világa *letűnt* életformát rejteget: ha nem látja, ő maga is, mint az önmagába zárkozó paraszt óvja ezt a töredező, lassan omló és átalakulásban levő életkezetet attól, hogy a holnap helyébe újat hozzon és fölszabadítsa a parasztot az elzártság és a káros elszigeteltség alól.

Az új témák ezrei veszik körül ma az író: az egymás mellett élő testvérepek találkozására nem egy drámai mondanivalót hordoz magában. Ki látta meg eddig a maga valóságában a *fölszabadult nőt*, ki írta meg az új írástudó első botladozását az olvasóivalók között? ... Hogy csak párat említsünk az ezernyi közül s nagykorú ifjúságunk korszakalkotó művét állítsuk modellnek az író, a festő, a költő vagy a szobrász elé...

* -

Az új témák között az új forma keresése, az új típusrajz kitapogatója kíméletlenül éles kritikát és még kíméletlenebb önkritikát igényel. A bírálat csak úgy töltheti be hivatott szerepét, ha a legszigorúbb mértékkel mér, ha az egyetemes magyar irodalom színvonalához méri az alkotásokat. Egy-egy visszaadott kézirat s utána a sértődés nem gátolhatja meg munkájában: ha engedékeny s letér úttjáról, elsősorban magának az *irodalomnak* árt s árt annak az irodalompolitikának is, amelynek szolgálatába a halladó szellem állította. Az írótól megalkuvás nélkül azt kell követelnie, hogy a valóság lényegét adja: különböztesse meg a lényegest a lényegteltentől, a felszínes eseményeket és történéseket azoktól, amelyek a dolgok mögött vagy mélyen az emberekben élnek, viaskodnak, vajudnak, hogy létrehozzák az új embert, alkinek élete már nem szármalmas vergődés, nemis csupa ünes vágyakozás, hanem céltudatos munka.

És az új ember, ebben a munkában, ha akarja, akár megelőzi a korát.

Lévay Endre